

лежним чином нерозв'язані й досі. Однією з них є правовий статус нотаріуса. Отже, на нашу думку, перед сучасним законодавцем стоїть чимало завдань. Це стосується, перш за все, прийняття нової редакції Закону України «Про нотаріат», який встановив би чітке організаційно-правове забезпечення органів нотаріату та регулював би суспільні відносини у сфері нотаріату відповідно до реалій сьогодення.

1. Ляпидевский Н. История нотариата. – М: Университетская типография Каткова, 1875. – Т. 1. – 350 с. 2. Казьяков Ю. М. Нотариат: історія та сучасність (короткий огляд) // Нотариат для вас. – 1997. – № 3. 3. Сміян Л. С., Нікітін Ю. В., Хоменко П. Г. Нотариат в Україні: навч. посібник / за ред. Ю. В. Нікітіна. – 3-є вид., доп. і перероб. – К.: КНТ, 2008. – 632 с. 4. Барановский С. Пасынки Фемиды // Нотариальный вестник. – 1903. – № 2. 5. Драгневич Л. Історія розвитку нотаріату // Нотариат для вас. – 2008. – № 7–8. 6. Ільїна Ю. П. Значення радянського періоду розвитку українського нотаріату // Право і суспільство. – 2010. – № 6. 7. Про нотаріат: Закон України від 2 вересня 1993 р. [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 39. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3425-12>. 8. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат» від 1 жовтня 2008 р. [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 13. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/614-17/page>. 9. Про затвердження Концепції реформування органів нотаріату в Україні: Наказ Міністерства юстиції України від 24 грудня 2010 р. № 3290/5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v3290323-10>.

УДК 347.633

К. І. БЕРЕЗОВСЬКА,
аспірантка Одеського національного
університету імені І. І. Мечникова

ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «УСИНОВЛЕННЯ ІНОЗЕМЦЯМИ»

Статтю присвячено розглядові проблемних питань визначення поняття «усиновлення іноземцями» та інших понять, що використовуються у законодавстві України щодо усиновлення дітей-громадян України громадянами інших держав. Наводяться аргументи проти використання термінів «усиновлення іноземними громадянами», «міждержавне усиновлення», «міжнародне усиновлення» та на користь застосування термінів «усиновлення іноземцями», «усиновлення з іноземним елементом».

Ключові слова: усиновлення іноземцями, усиновлення з іноземним елементом, міждержавне усиновлення, діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування.

Березовская К. И. Дискуссионные вопросы определения понятия «усыновление иностранцами»

Статья посвящена рассмотрению проблемных вопросов определения понятия «усыновление иностранцами» и других понятий, используемых в законодательстве Украины, регулирующем усыновление детей-граждан Украины гражданами других государств. Приводятся аргументы против использования терминов «усыновление иностранными гражданами», «межгосударственное усыновление», «международное усы-

новление» и за употребление терминов «усыновление иностранцами», «усыновление с иностранным элементом».

Ключевые слова: усыновление иностранцами, усыновление с иностранным элементом, межгосударственное усыновление, дети-сироты, дети, лишённые попечения родителей.

Berezovska K. I. Disputable questions of definition of the notion «adoption by foreigners»

The article is devoted to consideration of the problem regarding definition of the notion «adoption by foreigners» and other concept used in the legislation of Ukraine on adoption of children-citizens of Ukraine by citizens of other states. There are given arguments against use of the terms «adoption by foreign nationals», «intercountry adoption», «international adoption» and in favor of using the terms "adoption by foreigners," "adoption with foreign elements".

Key words: adoption by foreigners, adoption with foreign element, intercountry adoption, orphan children, children deprived of parental care.

Становлення законодавчих засад функціонування інституту усиновлення останнім часом має перманентний характер, що зумовлює необхідність наукового аналізу дефініцій, застосовуваних у нормативно-правових актах та науковій літературі щодо усиновлення. Якнайбільше це стосується понять, що використовуються при усиновленні дітей – громадян України іноземними громадянами. На сьогодні вітчизняне законодавство використовує такі поняття до відносин усиновлення – «усиновлення іноземцями», «усиновлення іноземними громадянами», «міждержавне усиновлення», «міжнародне усиновлення», «усиновлення з іноземним елементом», не завжди їх визначаючи чи даючи принаймні загальну характеристику.

Окремі проблеми правового регулювання усиновлення дітей-громадян України іноземними громадянами були предметом дисертаційного дослідження Л. М. Зілковської¹, проблеми цивільно-процесуального характеру у сфері міжнародного усиновлення – О. О. Грабовської², Т. А. Стоянової³, висвітлювалися в окремих публікаціях в періодичних виданнях⁴. Однак питання визначення учасників правовідносин з усиновлення, які мають у своєму складі так званій «іноземний елемент», залишаються поза увагою науковців. Зважаючи на викладене, метою цієї статті є здійснення аналізу понять і термінів, що використовуються в законодавстві для позначення учасників правовідносин з усиновлення.

Частина 1 статті 24 Закону України «Про охорону дитинства»⁵ визначає усиновлення (удочеріння) дитини як оформлену спеціальним юридичним актом (рішенням суду) передачу на виховання в сім'ю неповнолітньої дитини на правах сина чи дочки.

Аналіз положень статей 207 і 282 СК України дає можливість визначити усиновлення дитини, яка є громадянином України, іноземцем як прийняття усиновлювачем у свою сім'ю особи на правах дочки чи сина, що здійснене в консульській установі або дипломатичному представництві України. В цих та інших статтях СК України оперує поняттям «іноземець».

За визначенням Л. М. Зілковської, законодавство України дає поняття усиновлення, в основу якого покладено його фактичний зміст, а саме – прийняття особи у сім'ю, хоча в науковій літературі в основу визначення покладають юридичні наслідки усиновлення. Слід погодитися з автором, що поняття, які даються в юридичній літературі, і поняття, наведене в Сімейному кодексі України, не повністю відображають юридичну сутність усиновлення⁶. Так, справді, більшість визначень поняття усиновлення стосується дітей, які мають статус дитини-сироти і дитини, позбавленої батьківського піклування, і залишають поза його межами усиновлення вітчимою (мачухою) дитини, яка проживає в сім'ї із одним з батьків, та випадки усиновлення дітей-громадян України громадянами інших країн.

Тільки в окремих працях, присвячених усиновленню з іноземним елементом, можна зустріти повніші визначення поняття усиновлення. Так, О. Ю. Сіткова визначає усиновлення як добровільний, санкціонований державою юридичний акт, внаслідок якого між усиновлювачем і його родичами з одного боку, і усиновленим і його потомством, з іншого боку, виникають аналогічні родинні відносини. Усиновлення стає міжнародним, продовжує далі автор, коли усиновлювач і усиновлений є громадянами різних держав, або ж коли усиновлення здійснюється в третій державі, яка не є країною громадянства усиновлювача і усиновленого⁷.

Термін «іноземець» використовується також у Конституції України, Законі України «Про громадянство України», багатьох інших нормативно-правових актах.

Закони, що визначають правовий зв'язок фізичних осіб та Української держави, дають таке визначення поняття «іноземець»: це особа, яка не перебуває в громадянстві України і є громадянином (підданим) іншої держави або держав (стаття 1 Закону України «Про громадянство України»⁸, стаття 1 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства»⁹).

Водночас інші законодавчі акти використовують термін «іноземні громадяни», зокрема ч. 7, 9 статті 24, ч. 2 статті 36 Закону України «Про охорону дитинства».

Крім цього, законодавство містить таке поняття, як «іноземний елемент», щодо відносин, які хоча б через один із своїх елементів пов'язані з одним або кількома правопорядками, іншими, ніж український правопорядок. Згідно з ч. 1 Закону України іноземний елемент – це ознака, яка характеризує приватно-правові відносини, що регулюються цим Законом, та виявляється в одній або кількох із таких форм: хоча б один учасник правовідносин є громадянином України, який проживає за межами України, іноземцем, особою без громадянства або іноземною юридичною особою; об'єкт правовідносин знаходиться на території іноземної держави; юридичний факт, який створює, змінює або припиняє правовідносини, мав чи має місце на території іноземної держави. Таким чином, поняття іноземного елемента є комплексним і не обмежується участю іноземного громадянина у приватних правовідносинах. Однак його застосування є цілком доречним у правовідносинах, що склалися за участю іноземців.

У науковій літературі поряд з термінами «іноземець», «іноземний громадянин», «іноземний елемент» до відносин усиновлення застосовуються терміни «міжнародне усиновлення» та «міждержавне усиновлення». Ці словосполучення зустрічаються і в нормативно-правових актах, проте жоден з них не розкриває їх сутності.

Так, словосполучення «міждержавне усиновлення» використовується в окремих нормативно-правових актах та їх проектах, а саме: у Додаткових заходах щодо забезпечення виконання Національної програми «Діти України» на період до 2005 року, затверджених Указом Президента України від 24.01.2001 р. № 42/2001¹⁰ при вирішенні питання про приєднання України до Гаазьких конвенцій про захист дітей та співробітництво у сфері міждержавного усиновлення, у розділі 6 Порядку ведення Єдиного електронного банку даних дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, і громадян, які бажають взяти їх на виховання, затвердженого наказом Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту 28.04.2007 р. № 1386¹¹ (втратив чинність 28.12.2008 р.) – щодо переліку кандидатів на усиновлення, а також у проектах постанов про введення мораторію на міждержавне усиновлення дітей з України, зареєстрованих на сайті Верховної Ради України.

На нашу думку, термін «міждержавне» є характерним для позначення міжнародних публічних відносин, а не приватних. Оскільки учасниками правовідносин з усиновлення є не держави, а фізичні особи, остільки й відносини ці є приватно-правовими, а тому термін «міждержавне» до них застосовувати не слід. Наприклад, доречно вжито його стосовно перевезення неповнолітніх, що регламентовано Угодою про співробітництво держав – учасниць Співдружності Незалежних Держав з питань повернення неповнолітніх у держави їх постійного проживання (ратифікованою Законом № 2316-IV від 12.01.2005 р.¹²).

Такі ж аргументи можна використати щодо застосування словосполучення «міжнародне усиновлення». Аналіз законодавства дає підстави для висновку, що слово «міжнародний» застосовується до правовідносин, учасниками яких є дві і більше країни.

Проте словосполучення «міжнародне усиновлення» застосовується у Національній програмі «Діти України», затвердженій Указом Президента України від 18 січня 1996 р. № 63/96¹³, у Програмі «Українська родина» схваленої постановою Кабінету Міністрів України від 14 березня 2001 р. № 243¹⁴, у Заходах щодо виконання у 2005 році Плану дій Україна – ЄС, затверджених розпорядженням Кабінету Міністрів України від 22 квітня 2005 р. № 117-р¹⁵ щодо перспектив приєднання України до Гаазької конвенції про захист дітей та співробітництво в галузі міжнародного усиновлення, у Концепції державної міграційної політики, схваленої Указом Президента України від 30 травня 2011 року № 622/2011 при розгляді питань про подальше вдосконалення законодавства з питань захисту прав дітей та співробітництва з питань міжнародного усиновлення¹⁶.

Крім цього, «міжнародне усиновлення» згадувалося у виступі Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини Ніни Карпачової на представленні

у Верховній Раді України Спеціальної доповіді «Стан дотримання Україною міжнародних стандартів у галузі прав і свобод людини»¹⁷; цей термін використовується також при узагальненні судової практики¹⁸.

У Конвенції ООН про захист дітей та співробітництво в галузі міждержавного усиновлення від 29.05.1993 р.¹⁹, як бачимо, також застосовується термін «міждержавне усиновлення». Однак цією, як і іншими конвенціями, впорядковані відносини між державами, а не між приватними особами, і вживання цього терміна відповідає потребам саме міждержавних відносин.

З метою уніфікації законодавчої термінології, а також для загального підходу при науковому позначенні явищ у сфері усиновлення за участю іноземців, пропонуємо застосовувати термін «іноземець».

Проблеми у законодавчому регулюванні відносин усиновлення не обмежуються відсутністю однозначності в термінології. Окремого дослідження потребують питання необхідності гармонізації законодавства України про усиновлення з міжнародними нормативно-правовими документами.

1. Зілковська Л. М. Правове регулювання усиновлення в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право». – К., 2002. – 20 с. **2. Грабовська О. О.** Особливості судочинства в справах про усиновлення (удочеріння) іноземними громадянами дітей, які проживають на території України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право». – К., 2005. – 19 с. **3. Стоянова Т. А.** Процесуальні особливості розгляду справ про усиновлення громадянами України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право». – Одеса, 2009. – 17 с. **4. Реліч В.** Деякі аспекти усиновлення українських дітей громадянами США // *Право України*. – 2004. – № 5. – С. 40–43; *Дудін В.* Усиновлення в Україні – погляд зблизка // *Юридичний вісник України*. – 15–21 березня 2008 р. – № 11. – С. 9; *Розгон О. В.* Значення Європейської конвенції про усиновлення дітей для України // *Перші Юридичні диспути з актуальних проблем приватного права, присвячені пам'яті Є. В. Васюковського: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15–16 квітня 2011 р.)*. – Одеса: Астропринт, 2011. – С. 341–344. **5.** Про охорону дитинства: Закон України № 2402-III від 26.04.2001 (в ред. Закону № 5477-VI від 06.11.2012) [Електронний ресурс] // НАУ-Експерт. – Код посилання: 2402-14, підсистема: zak. **6. Зілковська Л. М.** Правове регулювання усиновлення в Україні. – С. 5. **7. Ситкова О. Ю.** Правове регулювання міжнародного усиновлення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 «Громадянське право; підприємницьке право; сімейне право; міжнародне частне право». – Саратов, 2003. – С. 13. **8.** Про громадянство України: Закон України № 1636-XII від 08.10.1991 р. (в ред. Закону № 1614-III від 23.03.2000 р.) [Електронний ресурс] // НАУ-Експерт. – Код посилання: 1636-12, підсистема: zak. **9.** Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України № 3773-VI від 22.09.2011 р. (в ред. Закону № 5492-VI від 20.11.2012 р.) [Електронний ресурс] // НАУ-Експерт. – Код посилання: 3773-17, підсистема: zak. **10.** Національна програма «Діти України» на період до 2005 року затверджена Указом Президента України від 24.01.2001 р. № 42/2001 [Електронний ресурс] // НАУ-Експерт. – Код посилання: 63/96, підсистема: upr1. **11.** Порядок ведення Єдиного електронного банку даних дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, і громадян, які бажають взяти їх на виховання, затверджений наказом Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту 28.04.2007 р. № 1386 [Електрон-

ний ресурс] // НАУ-Експерт. – Код посилання: z0582-07, підсистема: mj2007. **12.** Угода про співробітництво держав – учасниць Співдружності Незалежних Держав з питань повернення неповнолітніх у держави їх постійного проживання (ратифікованою Законом № 2316-IV від 12.01.2005 р. [Електронний ресурс] // НАУ-Експерт. – Код посилання: 997_614, підсистема: konven. **13.** Про Національну програму «Діти України»: Указ Президента України № 63/96 від 18.01.1996 р. // Урядовий кур'єр. – 1996. – № 15–16. **14.** Про Програму «Українська родина»: постанова Кабінету Міністрів України від 14 березня 2001 р. № 243 // Офіційний Вісник України. – 2001. – № 11. – Ст. 449. **15.** Заходи щодо виконання у 2005 році Плану дій Україна – ЄС: розпорядження Кабінету Міністрів України від 22 квітня 2005 р. № 117-р. [Електронний ресурс] // НАУ-Експерт. – Код посилання: 117-2005-р, підсистема: gkm2. **16.** Про Концепцію державної міграційної політики: Указ Президента України № 622/2011 від 30.05.2011 р. // Офіційний Вісник України. – 2011. – № 42. – Ст. 1714. **17.** Доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини Ніни Карпачової на представленні у Верховній Раді України Спеціальної доповіді «Стан дотримання Україною міжнародних стандартів у галузі прав і свобод людини» від 10.12.2008 р. [Електронний ресурс] // НАУ-Експерт. – Код посилання: n0001715-08, підсистема: rw1. **18.** Практика розгляду судами справ, пов'язаних із позбавленням батьківських прав, поновленням батьківських прав, усиновленням, установленням опіки та піклування над дітьми : Узагальнення Верховного Суду України від 11.12.2008 р. [Електронний ресурс] // НАУ-Експерт. – Код посилання: n0020700-08, підсистема: sud. **19.** Конвенція ООН про захист дітей та співробітництво в галузі міждержавного усиновлення від 29.05.1993 р. [Електронний ресурс] // НАУ-Експерт. – Код посилання: 995_365, підсистема: konven.

УДК 342

С. А. МОЗОЛЬ,
кандидат юридичних наук

РЕАЛІЗАЦІЯ ВИБОРЧИХ ПРАВ ЗАСУДЖЕНИХ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ ТА СЛІДЧИХ ІЗОЛЯТОРАХ УКРАЇНИ

Стаття присвячена проблемам реалізації виборчих прав засуджених в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах. Констатовано, що питання реалізації виборчих прав засуджених постало з прийняттям Конституції України у 1996 році, тому виборчий процес у вітчизняних установах виконання покарань явище відносно нове. Проаналізовано механізм та процедуру реалізації засудженими до позбавлення волі своїх виборчих прав, на основі цього виявлено причини порушення виборчих прав засуджених та запропоновано заходи, що до мінімізації протиправного впливу на перебіг голосування та механізм реалізації виборчих прав громадян в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах.

Ключові слова: вибори, виборчі права, виборчий процес, засуджений, установи виконання покарань, злочинність у сфері виборчого процесу.

Мозоль С. А. Реализация избирательных прав осужденных в учреждениях исполнения наказаний и следственных изоляторах Украины